

OLAMNING LISONIY MANZARASIDA VATAN MAYZUSIDAGI MAQOLLARNING AHAMIYATI (INGLIZ VA O'ZBEK TILLARI MISOLIDA)

Fayziyeva Adiba Husniddinovna

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti G'arb tillari kafedrasida
katta o'qituvchisi

ЗНАЧЕНИЕ ПОСЛОВИЦ НА ТЕМУ РОДИНЫ В ЯЗЫКОВОМ КАРТИНА МИРА (НА ПРИМЕРЕ АНГЛИЙСКОГО И УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКОВ)

Файзиёва Адиба Хусниддиновна

Старший преподаватель кафедры западных языков
Ташкентского государственного университета востоковедения

THE SIGNIFICANCE OF PROVERBS ON THE TOPIC OF THE MOTHERLAND IN THE LINGUISTIC PICTURE OF THE WORLD (IN THE EXAMPLE OF ENGLISH AND UZBEKI LANGUAGES)

Fayzieva Adiba Husniddinovna

Senior Lecturer at the Department of Western Languages, Tashkent
State University of Oriental Studies

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillarida mavjud maqollarni lingvomadaniy nuqtai nazardan tahlil qilinib, ularning paremiologiyada frazeologik birlik sifatidagi mavqei o'rganiladi. Tadqiqotda g'arb va sharq madaniyatiga oid bo'lgan ikki xalq og'zaki ijodiga doir maqollar tahlilga tortilib, chog'ishtiriladi. Shuningdek, konsept va tushuncha so'zlariga olimlarning ilmiy qarashlari asoslanib, ta'rif beriladi, ulardagi farqli tomonlar aniqlanadi. Lingvomadaniy jihatdan frazeologik birlik sifatida ingliz va o'zbek tillaridagi maqollar tahlilga tortiladi.

Kalit so'zlar: paremiologiya, vatan, madaniy kontekst, tushuncha, lingvomadaniyatshunoslik, maqol, xalq og'zaki ijodi.

Аннотация: В данной статье пословицы, существующие в английском и узбекском языках, анализируются с лингвокультурологической точки зрения, а также изучается их статус как фразеологических единиц в паремиологии. В исследовании рассматриваются и сравниваются пословицы двух народов, относящиеся к устному творчеству западной и восточной культур. Кроме того, на основе научных взглядов ученых даются определения понятиям «концепт» и «понятие», выявляются их различия. Пословицы английского и узбекского языков анализируются как фразеологические единицы с лингвокультурной точки зрения.

Ключевые слова: паремиология, родина, культурный контекст, понятие, лингвокультурология, пословица, устное народное творчество.

Annotation: This article analyzes proverbs in English and Uzbek from a linguocultural perspective and examines their status as phraseological units in paremiology. The study compares proverbs from the oral traditions of two cultures – Western and Eastern. Additionally, the concepts of “concept” and “notion” are

e-mail:

adibakomilova2000@gmail.com

Tel: +998933792575

ORCID: 0009-0001-6916-3321

defined based on scholars' perspectives, and their differences are identified. English and Uzbek proverbs are analyzed as phraseological units from a linguocultural point of view.

Key words: paremiology, homeland, cultural context, notion, linguocultural studies, proverb, oral folklore.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION).

Bugungi kunda Yangi O'zbekistonda qator o'zbek tilshunos va tarjimashunoslar tarafidan vatan konsepti doirasidagi maqollarni folklorshunoslik, adabiyotshunoslik, tilshunoslik nuqtai nazaridan tadqiq etilgan bo'lib, ularning inglizcha tarjimalari tilshunoslik va lingvomadaniyatshunoslik darajasida yetarlicha o'rganilmagan. Dunyo tilshunosligida ham konsept va tushuncha terminlari o'rtasidagi farqlar haqida ayrim ilmiy va amaliy tadqiqotlar olib borilgan bo'lib, ularning o'ziga xos xususiyatlari quyidagicha tavsiflanadi:

Konsept nafaqat mavhumlikni, balki aniq assotsiativ va emotsional-baholovchi belgilarni ham o'z ichiga olgan g'oyani ifodalaydi.

Tushuncha – esa bu predmet va hodisalar haqidagi umumiy va xususiy belgilarni aks ettiruvchi fikr sifatida qaraladi. Bu ko'proq mavhum mantiqiy jarayon bilan bog'liq.

Mazkur qarashdan kelib chiqib, ta'kidlash mumkinki, konsept so'zining qamrovi tushuncha so'zinikidan ko'ra keng. Konsept odatda insoniyatning turmush tarzi, madaniy va lisoniy hodisalar bilan uzviy bog'liq bo'lib, maxsus qoliplar orqali shakllanadi. U lingvistik birlik sifatida madaniyatning ma'lum bir qirralarini ifodalaydi. Shu sabali ham har bir konseptning lingvomadaniyatshunoslikda alohida o'rni mavjud. Paremiologiya deganda nafaqat maqollar, balki matallar ham nazarda tutiladi. Shunday ekan, albatta, ularning folklordagi ahamiyati alohida hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR (ЛИТЕРАТУРА И МЕТОДЫ / MATERIALS AND METHODS). V.N.Telia maqollar va matallar frazeologiyaning birliklari bo'lish bilan birga folklorga ham tegishli ekanligida qarama-qarshilikni ko'radi. Ushbu mezondan kelib chiqib, boshqa barcha frazeologik birliklarni ham folklor elementlariga kiritish mumkin degan xulosaga kelish mumkin, biroq bu fikr bilan kelishib bo'lmaydi. Birinchidan, frazeologizmlar, paremiya birliklaridan farqli o'laroq, "janr" tushunchasiga mos kelmaydi, ikkinchidan esa, ular o'rgatuvchi yoki nasihatgo'y xarakterga ega emas [1].

Bu o'rinda konsept haqidagi olimlarning fikr-mulohazalarini inobatga olish zarur. Savenkova paremiya tushunchasini ikkilamchi til belgilari sifatida talqin qiladi – vaziyatlar yoki haqiqatlar o'rtasidagi munosabatlarni belgilovchi mustahkam va barqaror iboralar (maqollar va matallar). Ular semantik boyligi va turli nutqiy vaziyatlarda hamda maqsadlarda qo'llash imkoniyati bilan tinglovchilarni o'ziga jalb qiladi. Ushbu birliklar bir tilning so'zlashuvchilari o'rtasida to'laonli muloqot jarayonini ta'minlaydigan semiotik quyi tizimlardan birini tashkil etadi [2].

MUHOKAMA (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION). Kognitiv tilshunoslik XX asrning oxirgi choragida shakllana boshlagan va XXI asr boshlariga kelib, lingvistikaning yetakchi yo'nalishlaridan biriga aylangani tilshunoslar doirasiga ma'lum. Zamonaviy kognitiv tilshunoslikning rivojlanishi amerikalik tadqiqotchilar J.Miller, J.Bruner, J.Lakoff, R.Langaker, R.Jakendoff va boshqalarning ilmiy izlanishlari bilan chambarchas bog'liq. Ular ushbu soha tilni falsafaning bilish nazariyasi bilan chambarchas bog'liq holda o'rganib, uning shakllanish jarayonidagi psixologik, biologik va neyrofiziologik jihatlarini ijtimoiy, madaniy hamda lingvistik hodisalar bilan uzviy aloqador holda tahlil qiladi.

Quyidagi maqollarni tahlilga tortamiz:

An Englishman's house is the castle.

Bu maqol o'zbekchaga *Inglizlar uchun qasr* – o'z uyi tarzida tarjima qilinsa, uning o'zbekcha ekvivalenti sifatida *o'z uying o'lan to'shaging* maqolini keltirish mumkin.

Bulbul chamanni sevar, odam vatanni.

Mazkur maqolni ingliz tilida ikki xil tarzda ifodalash mumkin:

1) *East or west, home is best.*

2) *East or west, home is best.*

Har ikki variantda ham ma'no-mazmun bir xil, ammo ular konseptual jihatdan turlicha talqin qilinishi mumkin. Bu esa insonning bevosita kognitiv qobiliyatlari bilan bog'lanib, olamning lisoniy manzarini ko'z ongida qanday tasavvur qilishiga borib taqaladi.

“Kognitiv” atamasi ingliz tilidan olingan bo‘lib, “cognize” – “bilmoq, anglamoq, tushunmoq” so‘zidan kelib chiqqan. Kognitiv tilshunoslik chegaraviy fan bo‘lib, kognitologiya, kognitiv psixologiya, psixolingvistika va lingvistikaning kesishmasida paydo bo‘lgan. 1975-yilda J.Lakoff va S.Tompsonning maqolasida ilk bor “kognitiv grammatika” termini ishlatilgan bo‘lsa, 1980-yillarga kelib, kognitiv tilshunoslik Yevropa an‘anaviy lingvistikasida o‘z o‘rnini topdi. Rus tilshunosligida esa bu yo‘nalish V.I.Gerasimovning “Новое в зарубежной лингвистике” (1988) maqolasi orqali ilmiy maydonga kirib keldi. Rus lingvisti Y.S.Kubryakova esa kognitologiyani ko‘p qirrali fan sohasi sifatida ta’riflaydi. Umuman olganda, konseptni individual anglash jarayoni va kontekstda so‘z ma’nosini almashtirish vositasi sifatida talqin qilish mumkin. Har bir xalq lingvomadaniyatida konsept o‘ziga xos shakllanishga ega bo‘lib, u murakkab tipologik tuzilmani tashkil etadi.

Shunday qilib, tushuncha – analitik fikrlash mahsuli bo‘lsa, konsept – madaniyat va tilning uzviy birlashmasi sifatida namoyon bo‘ladi.

NATIJALAR (РЕЗУЛЬТАТЫ/RESULTS). Lingvokulturologiya o‘zining o‘rganish obyekti jihatidan madaniyatshunoslik va tilshunoslik fanlariga yaqin bo‘lsa-da, mazmun-mohiyati hamda yondashuv usullari bilan ulardan farq qiladi.

Mazkur ikkala soha uchun ham umumiy hisoblangan asosiy kategoriyalardan biri muhim o‘rganish obyekti – bu konseptdir. Bu termini ilk bor 1928-yilda rus tilshunosi S.Askoldov o‘z maqolasida qo‘llagan. U konseptga “bu bir tur yoki boshqa turdagi tushunchalar haqida fikrlash jarayonini o‘zida aks ettiradigan birlikdir”, deya ta’rif bergan [3].

Konsept tushunchasi tilshunoslikka 1980-yillarda ingliz olimlari R.Jakendoff va J.Lakoffning ilmiy ishlari orqali kirib kelgan. Aynan shu davrda “konseptualizatsiya” va “konseptual mohiyat” terminlari lingvistik matnlarda uchray boshladi. Konseptning lug‘aviy ma’nosi borasida turli olimlar turlicha fikr bildiradilar. Ba’zilar uni mantiqiy kategoriya sifatida, boshqalar amaliy falsafa tushunchasi yoki milliy mentalitetning asosiy birligi sifatida talqin qiladilar. “Konsept” atamasi lotincha *conceptus* so‘zidan kelib chiqqan bo‘lib, *tushuncha* degan ma’noni anglatadi.

Kognitiv atamalar lug‘atiga ko‘ra, konsept – inson tafakkuridagi aqliy va psixik resurslarning bilim va tajriba orqali aks etishiga xizmat qiluvchi tushunchadir. Zamonaviy tilshunoslikda esa bu atama muayyan leksik birlikning tafakkurdagi obrazini ifodalash uchun ishlatiladi. Ilmiy ijodda esa “konsept” ko‘pincha “tushuncha” so‘zi bilan sinonim sifatida qo‘llanadi. Ammo konsept ko‘p qirrali tuzilma sifatida qaraladigan, nafaqat ma’lum bir til egalari tomonidan o‘ylanadigan, balki ular his qiladigan hayajon, qiymat, milliy obraz va konnatatsiyani o‘z ichiga oladi. Shunday ekan, ingliz va o‘zbek xalqlari madaniyati mavjud maqollardagi vatan so‘ziga tushuncha sifatida emas, konsept sifatida qarash maqsadga muvofiq bo‘ladi.

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION). Hayotda yashar ekan, inson uchun o‘z ona Vatani bebaho va azizdir. Xalq og‘zaki ijodi namunalari qatorida sanalgan yuqoridagi maqollardan ko‘rinib turibdiki, maqollar yodda oson saqlanadigan, ko‘ngilda yorqin iz qoldirib, ixcham qolip ichida olam-olam ma’no aks etadigan lisoniy unsur hisoblanadi. Bu betakror omillar vatan konseptini doimo xalq e’tiborida bo‘lib, kelajakda ham ardoqlanishiga ishonch hissini uyg‘otadi. Vatan madhini ulug‘lovchi, jonajon yurt buguni va kelajagi haqidagi maqollar tadqiqiga bag‘ishlagan izlanishlarning ko‘payishi lingvomadaniyatshunoslik fani taraqqiyotiga ulkan hissa bo‘lib qo‘shiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES)

1. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантические, прагматические и лингвокультурные аспекты. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 284 с.
2. Демьянков В.З. Термин «концепт» как элемент терминологической культуры. – М.: Наука, 1975.
3. Аскольдов С.А. Концепт и слово // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология. – М.: Академия, 1997. – 325 с.
4. Дзюба Е.В. Концепт УМ в русской лингвокультуре / Е. В. Дзюба; Уральский государственный педагогический университет. – Екатеринбург: Уральский государственный педагогический университет, 2011. – 224 с.
5. Boboyorov O., Xolsaidov F. Adabiyot. – Toshkent: Ilm ziyo, 2006. – B. 7.